РОЗДІЛ VII

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ

УДК 316.6+316.477

Березовська Лариса Іванівна,
кандидат психологічних наук, доцент
Гощар Богдан Іванович,
студент,
Мукачівський державний університет.

КАР'ЄРНІ ОРІЄНТАЦІЇ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглядаються теоретичні основи кар'єрних орієнтацій. Розкривається сутність кар'єрних орієнтацій студентів. Проаналізовані дослідження, присвячені різним аспектам вивчення феномену кар'єрних орієнтацій у студентському віці. Авторами представлено сучасні психологічні дослідження, в яких зазначено, що на визначення, формування та розвиток кар'єрних орієнтацій впливають як чинники соціального середовища, так і індивідуальні особливості студентів. Розглянуто психологічну готовність студентів до здійснення професійної кар'єри. Зазначено чинники, що перешкоджають формуванню кар'єрних орієнтацій молодих людей.

Ключові слова: *кар'єрні орієнтації, студенти, чинники кар'єрних орієнтацій, психологічна готовність до реалізації професійної кар'єри, труднощі.*

Постановка проблеми. Умови життя у сучасному світі потребують від особистості бути відкритою до різних професійних альтернатив, вміння приймати рішення щодо вибору професії, а також вміння планувати кар'єру. Кар'єру робить практично кожний. Одні здійснюють її цілеспрямовано, усвідомлено, успішно. Інші – нічого не досягають, незважаючи на неодноразові спроби. Планувати свою кар'єру людина починає ще у період вибору професії і відповідного навчального закладу.

Одним з важливих періодів розвитку кар'єрних орієнтацій є період навчання у вищому навчальному закладі, коли відбувається активний процес постановки кар'єрних цілей і розробки планів, що визначають успішність кар'єрно-професійного розвитку в цілому. Саме для етапу пізньої юності характерним є придбання конкретних уявлень, пов'язаних з професійним і особистісним майбутнім, з вимогами, що пред'являються конкретною професією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічній літературі представлені дослідження, присвячені різним аспектам вивчення феномену кар'єрних орієнтацій у студентському віці: формування кар'єрної орієнтації студентів технікуму (О. Поминова); психологічної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри (Т. Канівець**);** кар'єрні орієнтації студентів на завершальному етапі вузівського навчання (О. Терновська); сільського та міського юнацтва (В. Гупаловська.); студентів-випускників, що обирають спеціалізацію психолога-тренера (А. Книш); динаміка кар'єрних орієнтації учнів професійно-технічних навчальних закладів (Д. Закатнов); індивідуально-психологічні і часові предиктори кар'єрних досягнень студентів, менеджерів середньої ланки, топ-менеджерів (Г. Захарова); кар'єрні очікування майбутніх інженерів-металургів (М. Сурякова); розвиток кар'єрних орієнтацій студентів-психологів, соціальних педагогів, юристів (І. Петровська, Т. Харланова); кар'єрні орієнтації школярів, учнів технікумів, студентів (Е. Полянська); розвиток у майбутніх психологів готовності до здійснення професійної кар'єри (Н. Шеленкова) та інші.

Мета статті - розглянути результати дослідження кар'єрних орієнтацій у студентському віці.

Результати дослідження. З'ясуємо сутність поняття кар'єрних орієнтацій. Кар'єрні орієнтації – це ціннісні орієнтації безпосередньо в кар'єрі, якими особистість керується, вибираючи, визначаючи і моделюючи свій професійний та в цілому життєвий шлях. Інтереси і нахили особистості до того чи іншого типу професійної діяльності є тими критеріями, що визначають кар'єрні орієнтації. Врахування цих чинників значно збільшує ймовірність вибору молодою людиною тієї кар'єри, яка буде приносити їй найбільше моральне задоволення і дозволить максимально реалізувати особистісний потенціал.

Поняття «кар'єрна орієнтація» виникло в американській психології і засновано на концепції «якорів кар'єри» Е. Шейна. На думку Е. Шейна, «кар'єрні якорі» – це ряд уявлень співробітника про себе, ключові цінності, мотиви, навички, що визначають вибір кар'єри. За допомогою «якорів» можна передбачити, який вид кар'єри найбільш задовольнить людину, оскільки люди намагаються вибрати спосіб життя відповідно до найважливіших для них цінностей. Підхід Е. Шейна дозволив також визначити, що є мотивацією для людей у їхній професійній кар'єрі й, відповідно сформувати для них джерела мотивації. Е. Шейн вважає, що особистісні цінності впливають на здатність отримувати задоволення від різних завдань, які ми повинні успішно вирішувати на роботі. Він припускає, що мотивація до виконання роботи буде найбільш сильною, коли людина виконує функції та завдання, що узгоджуються з її цінностями.

Е. Шейн виділяє вісім таких цінностей («кар'єрних якорів»): техніко-функціональний якір («професійна компетентність»), загальне керівництво («менеджмент»), самостійність і незалежність («автономія»), почуття безпеки й стабільність («стабільність роботи» й «стабільність місця проживання»), підприємницька жилка («підприємництво»), прагнення бути корисним і відданість справі («служіння»), випробування сил у чистому виді («виклик»), стиль життя («інтеграція стилів життя») [1].

Сучасні психологічні дослідження показують, що на визначення, формування та розвиток кар'єрних орієнтацій впливають як чинники соціального середовища, так і індивідуальні особливості юнаків.

В. Гупаловська [2], досліджуючи кар'єрні орієнтації сільського та міського юнацтва, визначила, що у сільської молоді переважають кар'єрні орієнтації на: служіння інтересам людства, інтеграцію стилів життя, стабільність місця проживання та автономність. Серед міських жителів кар'єрні переваги розташувались у порядку спадання так: стабільність місця проживання, автономія, інтеграція стилів життя, виклик, менеджмент і стабільність місця праці, служіння, професійна компетентність. Тобто, сільська молодь не налаштована на конкурентну боротьбу в сучасних економічних умовах. Кар'єрні вибори юнаків та юнок, які проживають у сільській місцевості, поміркувані, миролюбні й інтегруючі, хоча наявна потреба у незалежності. У міської молоді кар'єрні вибори загалом більш сміливі, оскільки більше обираються такі «активні» орієнтації, як автономія, менеджмент, виклик.

І. Петровська [7] визначила, що кар'єрні орієнтації

студентів-психологів в цілому відповідають характеру професії та роду діяльності. Для студентів-психологів найбільш значущими орієнтаціями виявилися «служіння» та «автономія». Кар'єрна перевага «професійна компетентність», на жаль, виявилася незначною серед інших груп.

А. Книш [6] визначено, що студенти-психологи з високим рівнем ідентифікації з психологом-тренером достовірно менше схильні до орієнтації на такі кар'єрні якорі як «Професійна компетентність», «Стабільність роботи» та «Служіння», ніж студенти з низьким рівнем; студенти-психологи з високим рівнем ідентифікації з психологом-тренером демонструють високий рівень схильностей до групового лідерства та групової роботи, а студенти з низьким рівнем більш спрямовані на розвиток професійної компетентності та повну самореалізацію в професійній діяльності. Більшість студентів лише частково відповідає вимогам професійної діяльності тренера і демонструє незначну спрямованість на розвиток професійної компетентності, раціональне сприйняття навколишнього світу.

М. Сурякова [10] дослідила, що чинниками, які визначають кар'єрні очікування майбутніх інженерів-металургів, виступають їх особистісні особливості та умови професійної підготовки. У студентів, майбутніх інженерів-металургів професійна спрямованість виражена середнім рівнем зацікавленості в майбутній професії; вірогідність професійної реалізації визначається як незначна; задоволеність обраною спеціальністю виражена середнім рівнем; не виявлено вираженої схильності до жодного з видів інженерної діяльності (науково-дослідницька, проектно-конструкторська, виробнича (експлуатаційна), організаторська), рівень схильності за всіма видами позначається як середній. Професійна кар'єра визначається як цінність; професія в цілому визначається як можливість самореалізації і самоствердження для людини; але робота визначається як обов'язкове заняття, не споріднене з професійною самореалізацією; кар'єра визначається переважно як засіб поліпшення матеріального становища, у визначенні особистого сенсу кар'єри виявлена невизначеність, невпевненість, висловлюється проблематичність щодо реалізації кар'єри за своєю професією.

Г. Захарова [4] вважає, що сукупність таких часових уявлень як часова перспектива майбутнього, готовність до цілепокладання, часова компетентність в побудові та розвитку кар'єри слід розглядати як «Часовий потенціал особистості». Він забезпечує оптимальні умови вибору стратегії діяльності, перспективне планування і цілепокладання в кар'єрних досягненнях.

Характер зв'язку особистісних якостей і часових предикторів у побудові кар'єрних досягнень є різноманітним. Так, домінування часової перспективи майбутнього сприяє успішній кар'єрі і є пов'язаним з такими особистісними якостями як мотивація на успіх, життєзмістовні орієнтації, життєстійкість. При цьому високі показники негативного минулого і гедоністичного теперішнього негативно впливають на формування кар'єрних досягнень. Особистісні та часові предиктори кар'єрних досягнень мають свою специфіку. В групі студентів провідним часовим фактором виступає орієнтація на гедоністичне теперішнє і низька компетентність у часі.

Д. Закатнов [3] визначив, що кар'єрні орієнтації не є константною й мають свої особливості на кожному році навчання. Провідними кар'єрними орієнтаціями впродовж всього періоду навчання є «професійна компетентність», «інтеграція стилів життя» і «стабільність місця роботи». Причому, остання орієнтація характеризуються максимальною позитивною динамікою. Вибір стабільності в якості провідної кар'єрної орієнтації більшістю учнів на останньому році навчання детермінований специфікою соціально-економічної реальності, яку не можна охарактеризувати як стабільну й передбачувану. Негативна динаміка характерна для орієнтацій «підприємництво» і «служіння». Для першого випадку пояснення можна шукати в загальній несприятливим умовам для створення й розвитку «власної справи», яке, на жаль, характерно для нашої держави.

Е. Полянська [8], досліджуючи кар'єрні орієнтації, визначила, що ведучі кар'єрні переваги школярів, учнів технікумів, студентів схожі, мають соціальний характер та висока популярність кар'єрного якоря «стабільність роботи», що відображає потреби в стабільності, передбачуваності майбутніх життєвих подій. Протягом всіх етапів професійного навчання у більшої частини студентів та учнів технікуму відмічається низький рівень усвідомленості кар'єрних переваг, їх внутрішня суперечливість, несформованість, відсутність чіткої ієрархії, декларативність, поточні переваги не співпадають з ідеалізованими уявленнями про майбутню кар'єру.

Статеві та гендерні особливості кар'єрних орієнтацій проявляються в тому, що дівчата в цілому прагнуть до стабільності, безпеки, збалансованості кар'єри і сім'ї, орієнтовані на служіння, їх не приваблює незалежність, боротьба і перевага над іншими (виражені кар'єрні орієнтації «стабільність», «інтеграція стилів життя», «служіння», мало виражені – «виклик», «автономія»).

Кар'єрні орієнтації студентів в цілому відповідають характеру отримуваної професії, спеціальності або роду діяльності. Студенти за спеціальностями, що пов'язані з організацією та управлінням, частіше вибирають орієнтацію на «менеджмент»; студенти творчих спеціальностей – «автономію»; соціономічних, гуманітарних спеціальностей – «служіння». Тип студентів, що орієнтовані на управління/бізнес, не придають значення стабільності роботи, переважає серед студентів економічних, управлінських спеціальностей, зустрічається у частини інженерів і політологів. Тип, орієнтований на горизонтальну кар'єру і стабільність, переважає серед студентів-педагогів та інженерів. Орієнтація на «менеджмент» може зустрічатися у студентів без вираженої спрямованості на певний вид діяльності. Орієнтація на «служіння» виражена у школярів і студентів-гуманітаріїв, психологів, учнів залізничних спеціальностей, технікуму харчової промисловості (і ряду технікумів, що схожі за галузевою ознакою), інженерів-проектувальників, студентів фізико-математичного факультету, юристів, і недостатньо представлена у студентів рекламних, економічних і управлінських спеціальностей. Орієнтація на «професійну компетентність» є ведучою або значимою у студентів-юристів, копірайтерів, інженерів, може служити показником професійної спрямованості студента. Однак в цілому серед молоді кар'єрна орієнтація «професійна компетентність» найменше популярна, також декларується низька значимість «стабільності місця проживання», готовність здійснювати переїжджати, що пов'язані з роботою. Багато студентів не бачать себе у вибраній професії по закінченню навчального закладу, не готові удосконалюватися в конкретній професійній області і розвивати горизонтальну (професійну) кар'єру. Орієнтація на «професійну компетентність» значно змінюється від першого до останнього курсу: на початку навчання бажання стати майстром своєї справи більше виражено, на останньому – знижується. Найбільш «уразливими» в кар'єрному розвитку є студенти-психологи, економісти і управлінці, не дивлячись на те, що в більшості їхні кар'єрні орієнтації відповідають характеру професії.

Не менш важливою є психологічна готовність молодих людей до здійснення професійної кар'єри. Так, Н. Шеленкова [11], досліджуючи психологічну готовність студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри, виявила, що у майбутніх психологів недостатній рівень розвитку як загального показника психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри, так і окремих її компонентів: когнітивний, мотиваційний, операційний, особистісний. Самооцінка обстежуваними власної психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри є завищеною. Зафіксовано суттєвий розрив між більшістю бажаних та реальних форм підготовки майбутніх психологів до здійснення професійної

кар'єри. Найбільш «бажаними» формами такої підготовки, на їхню думку є форми, які за своїм змістом сфокусовані на майбутній професії, мають чітко виражений практичний характер та зорієнтовані на вивчення зарубіжного досвіду. Значна частина студентів-психологів має потребу в отриманні психологічної підтримки в процесі їхньої підготовки до здійснення професійної кар'єри, і найбільш сприятливим етапом для цього вважається навчання на старших курсах вищого навчального закладу. Найбільш доцільними формами є проведення соціально-психологічних тренінгів, психодіагностич-них обстежень (стосовно індивідуально-психологічних якостей, що впливають на професійну кар'єру), а також індивідуальних консультацій.

Т. Канівець [5] зазначає, що провідну роль у формуванні психологічної готовності до здійснення майбутньої професійної кар'єри студенти відводять вищим навчальним закладам, батькам та власній активності. Разом із тим, випадковим обставинам і випадковим людям відводиться дуже низька роль. Студенти віддають перевагу таким умовам формування психологічної готовності до здійснення майбутньої професійної кар'єри, які за своїм змістом «сфокусовані» на майбутній професії та мають чітко виражений практичний характер, але зорієнтовані на вивчення зарубіжного досвіду. Дівчата вище оцінюють роль власної активності особистості та вищих навчальних закладів у формуванні психологічної готовності до здійснення майбутньої професійної кар'єри, ніж хлопці. В той же час, хлопці випереджають дівчат щодо оцінки такого чинника професійної кар'єри, як друзі. Дівчата випереджають хлопців за оцінкою значущості практичних форм роботи та міжнародних форм роботи.

Не менш важливими для формування майбутньої кар'єри є врахування чинників, що перешкоджають кар'єрним орієнтаціям студентів. Так, І. Петровська [7] визначила, що об'єктивними і суб'єктивними чинниками, які не дозволяють студентам-психологам повною мірою самореалізуватися у спеціальності: підвищена відповідальність у професії і велике навантаження, реакція на першу пробу себе як професіонала під час проходження виробничої практики; недостатня розвиненість психологічної служби в країні; низький рівень оплати роботи в соціальній сфері за необхідності додаткової освіти з даної спеціальності і серйозних матеріальних витрат, допомоги з боку старших колег, що може бути забезпечено тільки в психологічних центрах і лабораторіях, число яких у країні обмежено.

Н. Шеленкова [11] зазначає, що найбільш вираженими труднощами у студентів-психологів під час їхнього навчання у вищому навчальному закладі та підготовки до здійснення професійної кар'єри є ті, які стосуються діяльності та поведінки самих студентів. Далі – труднощі, які стосуються діяльності вищого навчального закладу та інших організацій. І найменш вираженими є труднощі, які стосуються взаємодії зі своєю сім'єю та діяльністю суспільства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Кар'єрні орієнтації – це ціннісні орієнтації безпосередньо в кар'єрі, якими особистість керується, вибираючи, визначаючи і моделюючи свій професійний і в цілому життєвий шлях. Виділяють вісім кар'єрних орієнтацій: «професійна компетентність», «менеджмент», «автономія», «стабільність роботи» й «стабільність місця проживання», «підприємництво», «служіння», «виклик», «інтеграція стилів життя». На визначення, формування та розвиток кар'єрних орієнтацій впливають як чинники соціального середовища, так й індивідуальні особливості юнаків.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричному розгляді кар'єрних орієнтацій студентів різних спеціальностей та розроблені заходів оптимізації та розвитку майбутньої кар'єри.

Список використаних джерел

1. Березовська Л.І. Психологічні особливості кар'єри особистості. / Л.І. Березовська, А.А. Тангел. // Вісник Національного університету оборони України : Збірник наукових праць. – Київ : НУОУ, 2015. – №1(44). – С.212-217.

2. Гупаловська В.А. Психологічні особливості кар'єрних орієнтацій сільського та міського юнацтва / В.А. Гупаловська. // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 1. – Кам'янець-Подільський: Аксіома. – 2008. – С. 28-42.

3. Закатнов Д.О. Динаміка кар'єрних орієнтації учнів ПТНЗ. / Д.О. Закатнов. // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ): у 2 ч. – Ч. 1 / уклад.: Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – С. 47-52.

4. Захарова А.К. Индивидуально-психологические и временные предикторы карьерных достижений личности: автореф. дис. на соиск. учен. степеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 – «общая психология, психология личности, история психологии» / А.К. Захарова. – М., 2013 – 30 с.

5. Канівець Т.М. Особливості формування психологічної готовності студентів вищих навчальних закладів до здійснення майбутньої професійної кар'єри / Т.М. Канівець. // Організаційна психологія. Економічна психологія. – 2015. – № 1. – С. 69-77.

6. Книш А.Є. Особливості кар'єрних орієнтацій студентів-випускників, що обирають спеціалізацію психолога-тренера. / А.Є. Книш. // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. ХНПУ, 2013. − С. 125-133.

7. Петровська І.Р. Психологічні особливості кар'єрних орієнтацій студентів-психологів / І.Р. Петровська. // Молодий вчений. – 2015. – № 2 – С. 224-227.

8. Полянская Е.Н. Карьерные ориентации современной российской молодежи / Е.Н. Полянская. // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 2. – Режим доступу: http://www.science-education.ru/

9. Поминова О.Л. Формирование карьерной ориентации студентов техникума: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. «Общая педагогика, история педагогики и образования». / Поминова Ольга Леонидовна. – СПб., 2001. – 181 с.

10. Сурякова М.В. Психологічні особливості кар'єрних очікувань майбутніх інженерів-металургів у процесі професійного становлення. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.03 «Психологія праці; інженерна психологія». / М.В. Сурякова. – Харків, 2009. – 22 с.

11. Шеленкова Н.Л. Розвиток у майбутніх психологів готовності до здійснення професійної кар'єри: монографія / Н.Л. Шеленкова. – Умань, 2015. – 194 с.

В статье рассматриваются теоретические основы карьерных ориентаций. Раскрывается сущность карьерных ориентаций. Проанализированы исследования, посвященные различным аспектам изучения феномена карьерных ориентаций в студенческом возрасте. Представлены современные психологические исследования, в которых указано, что на определение, формирование и развитие карьерных ориентаций влияют как факторы социальной среды, так и индивидуальные особенности студентов. Рассмотрено

психологическую готовность студентов к реализации профессональной карьеры. Указано факторы, препятствующие формированию карьерных ориентаций молодых людей.

Ключевые слова: *карьерные ориентации, студенты, факторы карьерных ориентаций, психологическая готовность к реализации профессональной карьеры, трудности.*

The article discusses the theoretical foundations of individual career orientations. The essence of career orientation in the student's age, understood as value orientation directly into a career that person is guided by selecting, identifying and simulating a professional and a whole way of life. There are eight career orientations, "professional competence", "management", "autonomy", "stability" and "stable place of residence", "business", "service", "call", "integration lifestyles." Analyzed research on various aspects of the study of the phenomenon of career orientation in the student's age. Presented modern psychological studies that states that in determining the formation and development of career orientation as factors affecting the social environment and the individual characteristics of students. Analyzed of career orientation students different location, different professions, different training courses. Considered career guidance psychology students with different levels of identification with the psychologist-coach; career expectations of future engineer-metallurgists through their personal characteristics and conditions of training; career preferences of students with social character, the character of received occupation, profession or occupation. Indicated for weak level of development as general indication of psychological preparation for implementation of proffesional carear and their some additional components (cognitive, motivational, operational, personal).Indicated that the leading role in shaping psychological readiness to implement future professional career belongs university students, parents and their own activity. Indicated objective and subjective factors that prevent the formation of career orientations of students as well as the hierarchy of difficulties: difficulties of activity and sudents behavior; higher education institutions and other organizations; interaction with family and social activities.

Key words: *career orientation, students, career orientation factors, psychological readiness for the realization professional carear, difficulties.*

УДК 378.015.31:331.54:159.9-051

Щербан Тетяна Дмитрівна,
доктор психологічних наук, професор
Фельцан Мирослава Іванівна,
студент,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті розглянуто проблему формування професійної свідомості майбутніх психологів, розкрито суть поняття «професійна свідомість». Узагальнено та систематизовано результати досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували дану проблему. Виокремлено професійно-важливі якості та основні тенденції становлення і розвитку професійної свідомості. Розглянуто компоненти професійної свідомості майбутніх психологів: когнітивний, комунікативний, мотиваційно-цільовий, операційний та проаналізовано їх зміст. Охарактеризовано особливості формування професійної свідомості майбутніх психологів. Розкрито значення професійної свідомості як основи професійної майстерності психолога.

Ключові слова: *професійна свідомість, самосвідомість, якості професіонала, модель професійної свідомості психолога, професійна майстерність.*

Постановка проблеми. Сьогодні психологія активно впроваджується у всі професійні сфери, допомагаючи людині самореалізуватися. Це призводить до зростання вимог до підготовки практичних психологів. Компетентний фахівець-психолог сьогодні повинен бути орієнтований на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень конкурентоспроможності, продуктивності професійної діяльності і, як наслідок, кар'єрне зростання та самореалізацію

Професійне становлення особистості в психологічній діяльності відрізняється від становлення будь-якого іншого професіонала. У дослідженнях Г. Абрамової, О.Бондаренко, І. Дубровіної, В. Панка, Н. Пов'якель, Н. Чепелєвої підкреслюється багатогранність діяльності психолога, поліваріативність професійних функцій та розмаїття завдань психологічної практики. Успішно освоїти таку складну діяльність можливо лише шляхом формуванням професійної самосвідомості.

Професійна самосвідомість − це результат процесів професійного самовизначення і самоорганізації, що детермінує уявлення про професію та усвідомлення себе у професії. Будучи системним, динамічним, багатоаспектним явищем, професійна самосвідомість включає когнітивний, комунікативний, мотиваційно-цільовий, операційний компоненти [4, 6] та характеризується не тільки прийняттям індивідом професійних ролей, але і конструюванням свого професійного майбутнього.

Маючи різні джерела формування, одним з яких є вища освіта, професійна самосвідомість психолога обумовлюється низкою чинників, серед яких можна виокремити професійно важливі якості фахівця, професійні знання та вміння, образи професії, професійне спілкування тощо. Оптимальною для майбутніх психологів повинна бути така система підготовки, в рамках якої створюються умови для самоусвідомлення, самореалізації, особистісного зростання студента та розвитку на цій основі його професійної самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені, праці яких присвячені проблематиці професійної підготовки психологів (Г. Балл, О. Бондаренко, Т. Вілюжаніна, Ж. Вірна, Т. Данилова, Л. Долинська, Ю. Долінська, І. Дубровіна, Н. Зязюн, Н. Коломінський, С. Максименко, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Пророк, О. Саннікова, В. Семиченко, Л. Уманець, Н. Чепелєва, Ю. Шапошникова, Ю. Швалб, Н. Шевченко, Т. Яценко та ін.), вказують на важливість побудови процесу навчання, орієнтованого на професійне зростання студентів, досліджують професійний потенціал майбутнього фахівця та особливості його комунікативної сфери, акцентують увагу на мотиваційній готовності до професійної діяльності, на особливостях розвитку професійної свідомості, мислення, рефлексії та загалом професійно важливих якостей, обґрунтовують конкретні програми професійної підготовки психологів у вищих навчальних закладах. За даними досліджень сучасних психологів (Н. Касаткина, Н. Шевченко, С. Чистякової, А. Самойлової), професійна свідомість є найважливішою категорією, яка реально відображає суть процесу професійного становлення й розвитку фахівця [5, 7]. Сформована професійна свідомість є основною умовою якісної